

Лекція № 7

Виховання обдарованих дітей в сім'ї

Підготувала:
викладач Верховська О.А.

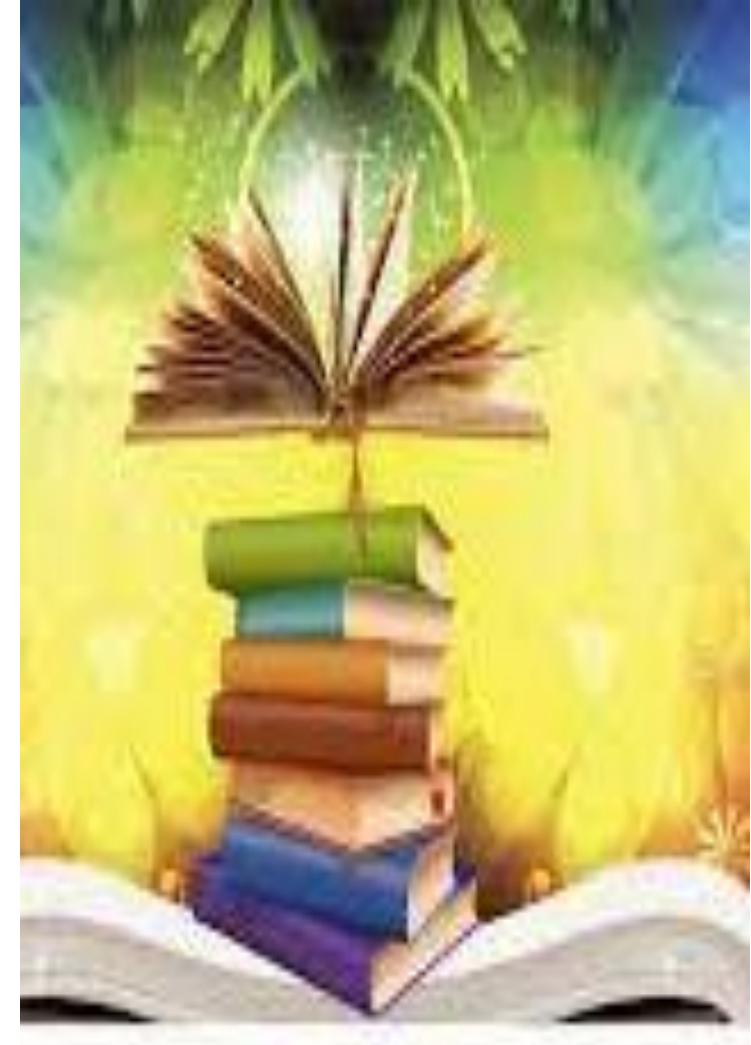
План

1. Особливості виховання обдарованих дітей у сім'ї. Труднощі, які постають перед обдарованою дитиною в сім'ї.
2. Роль батьків у вихованні обдарованої дитини в сім'ї. Виховні батьківські стратегії.
3. Вимоги до створення розвивального середовища в сім'ї.
4. Стосунки в родині як основа для розвитку обдарувань дитини.
5. Помилки батьків у вихованні обдарованих дітей.

Література

- 1. Авдеєва І. М. Фасилітація особистісного розвитку хронічно неуспішних молодших школярів // Практична психологія та соціальна робота. – № 2. – 2011. – С. 1-7.
- 2. Волобуєва Т.Б. Розвиток творчої компетентності школярів // Управління школою. - Харків, 2005. - 110 с.
- 3. Голуб Т. Виховуємо обдарованих дітей (Батьківський катехізис, або Закони розумно-організованого сімейного виховання школярів) // Завуч. - 2004. - №22. - С.47-53.
- 4. Інтелектуальні ігри в початковій школі // Упоряд. Ю.Є. Бардакова. - Х.: Вид. група "Основа", 2005. - 192 с.
- 5. Універсальні інтелектуальні ігри. Педагогічна академія пані Софії. // Упоряд. Ю.Є. Баракова. - Х.: Вид. Група "Основа", 2005. - 32 с.
- 6. Серапулова Є. Виховання обдарованої дитини // Початкова школа. - 2000. - №2. - С.3
- 7. Туріщева Л.В. Особливості роботи з обдарованими дітьми. – Х.: Вид. гр. «Основа», 2008. – С.122.

- - опрацювати лекцію 7;
- - опрацювати та законспектувати статтю Ю. Веселки «Інноваційні форми роботи з батьками обдарованих учнів»;
- - підготуватися до практичного заняття № 7 (див. Інструкцію до практичного заняття № 7);
- - пройти тест 7 «Робота з батьками обдарованих дітей» в Moodle.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Назвіть та опишіть особливості виховання обдарованих дітей у сім'ї.
2. Вкажіть труднощі, які постають перед обдарованою дитиною в сім'ї.
3. В чому полягає роль батьків у вихованні обдарованої дитини в сім'ї?
4. Назвіть виховні батьківські стратегії.
5. Які вимоги до створення розвивального середовища в сім'ї?
6. Чому стосунки в родині є основою для розвитку обдарувань дитини?
7. Які помилки батьків у вихованні обдарованих дітей ви знаєте?

1. Особливості виховання обдарованих дітей у сім'ї

- **Розвиток творчих здібностей особистості** - це одвічний гуманістичний принцип. Ще стародавні греки вважали, що самотійна, а отже, і творча особистість здатна самовіддано служити своєму народу і державі. Кожна держава зацікавлена у вихованні такого могутнього інтелектуального потенціалу, як обдаровані, талановиті діти.
- **Обдаровані діти**, як правило, мимоволі привертають до себе увагу педагога, і від нього вимагатиметься не стільки активний виховний вплив, скільки своєчасне усунення перепон і можливе сприяння вільному розвитку дитини.

- Посилена увага до талановитого вихованця у той час, коли йому необхідні повне невтручання, незалежність, шкодять обдарованості. Протипоказано також насаджувати знання, уміння і принципи, які нівелюють прояви оригінальної думки. Небезпечно вдумливу замкнутість дитини розцінювати як боязкість, засмученість і боротися з нею. Немотивований тиск і нав'язування занять можуть тільки затримувати прояви справжніх природних нахилів.
- На сьогоднішній день батьки змушені нести значну долю відповідальності за створення необхідних умов для розумового і соціального розвитку своєї обдарованої дитини. Власне, усвідомлення цієї відповідальності викликає почуття невпевненості в собі, напруженості та роздратованості у деяких батьків.
- Ніхто не знає дитини краще ніж члени її сім'ї. В пошуках занять, покликаних доповнити шкільну освіту, батькам слід перш за все звернути увагу на сферу інтересів і захоплень своєї дитини.

Поради для батьків, які сприятимуть поліпшенню процесу спілкування з дитиною:

- **1. Розвивайте й підтримуйте інтерес до читання.** Відвідуйте разом книгарні та бібліотеки, користуйтеся послугами читальних залів, переглядайте каталоги надходжень нової літератури для дітей тощо. Адже відомо, що обдаровані діти мають сильну охоту до книжок і можуть навіть читати до 5-10 книг одночасно.
- **2. Спонукайте дитину постійно займатися якоюсь цікавою для неї справою, будьте в курсі її занять, успіхів і труднощів при реалізації наміченої мети.**
- **3. Давайте можливість дитині розвивати практичні навички, експериментувати, досліджувати.**
- **4. Розвивайте незалежність, навички самоуправління та самодисципліни, адже школа переважно не ставить перед здібною дитиною важких для неї, серйозних завдань, а тому не спонукає її до самовдосконалення.**

• *Здібні діти* – звичайнісінькі діти, хоча все ж вони вирізняються більшою енергією, ентузіазмом, допитливістю, ширшим колом інтересів і захоплень. Однак життя обдарованої дитини може скластись так, що певні труднощі в навчанні і вихованні, у спілкуванні з дорослими будуть гальмувати формування її здібностей, знебарвлювати їх

Труднощі, які виникають у обдарованій дитини в сім'ї:

- **1. Несприятливий психологічний клімат у сім'ї**, коли батьки не заохочують допитливість дитини, не розуміють її інтересів. Ідеал таких батьків – це дитина, яка переважно гуляє на дворі і не заважає дома.
- **2. Емоційна холодність, навіть черствість батьків або вчителів**, які не вміють достатньою мірою співчувати й співпереживати внутрішньому стані дитини, її радощам і смутам. Не відчуваючи емоційної підтримки, дитина стає відчуженою, байдужою, іноді це призводить навіть до погіршення інтелектуального розвитку.
- **3. Невміння вчителя слідкувати за самопочуттям учня серед товаришів**, за змінами його настрою на уроці, помічати негативні переживання під час спілкування з учителем (тривогу за те, як розцінять його поведінку: страх стати “вискочкою” в класі тощо). Ситуативна тривога як результат недоброзичливого ставлення учнів і навіть вчителя з часом може перерости в характерну особливість поведінки дитини, тобто проявляється, як стала риса її особистості – тривожність.
- **Розвинути обдарованість можна лише тоді, коли дитина працює під умілим керівництвом вчителя, психолога, батьків, переходячи з 1-го до кожного з наступних класів. Адже хоч би якими були від природи задатки, ніякого таланту не буде, якщо їх не розвивати.**

2. Роль батьків у вихованні обдарованої дитини в сім'ї. Виховні батьківські стратегії.

- Обдарована дитина шукає спілкування з дорослими, бо ті розуміють її краще, ніж однолітки, які часто насміхаються, дають прізвиська. Обдаровані діти часто перебільшено емоційні, вони запальні, легко збуджуються через дрібниці, але це не вередування, а виявлення багатства їх натури.
- **Творчі діти рідко бувають спокійними**, вони страждають від своєї винятковості, але багатьох рятує тонке відчуття гумору, вони цінують його. У них особлива мова, особливе сприйняття. Тому такі якості обдарованих дітей вимагають особливого підходу до них, і не випадково за рішенням Всесвітньої організації охорони здоров'я входять до "**групи ризику**". Вони потребують особливого виховання, спеціальних, індивідуальних навчальних програм, спеціально підготовлених вчителів, шкіл.

- Фахівці давно відмітили, що обдаровані діти часто виростають в інтелігентних сім'ях, і справа тут зовсім не в особливих генах геніальності, а справа в сімейній атмосфері, в системі сімейних цінностей.
- Взагалі батьки заохочують і бажали б розвивати в своїй дитині пізнавальні потреби та різні здібності, але роблять вони це по-різному. Деякі батьки прагнуть до того, щоб дитина запам'ятала більше фактів, назв, подій, відчувала гордість за свої знання.
- Психологічні дослідження показують, що **пізнавальна мотивація** виявляється у формі дослідницької, пошукової активності, чутливості до нового, новизни ситуацій, знаходження нового у звичайному.
- **Для виявлення обдарованості використовують різні методи: від найпростішого батьківського спостереження до спеціально розроблених стандартизованих та тестових завдань.**

Батьки використовують виховні стратегії:

- **1. Стратегія прямого виховного впливу**, де вони постійно пропонують дітям якісь розвиваючі ігри, вправи. Інколи ця стратегія дає результати, але дуже часто в дитини виникає внутрішня протидія.
- **2. Друга категорія батьків вважає, що вивчати та розвивати їхню дитину повинні фахівці.** Але не потрібно повністю перекладати всі турботи на плечі інших, а самим знаходитись осторонь.
- **3. Батьки дають вибір своїй дитині й намагаються підібрати гарну школу, не контролюючи розвиток здібностей.**
- *Найголовніше в таких сім'ях - атмосфера пізнавальних інтересів самих батьків (самі читають, ходять на виставки, не нав'язуючи свого інтересу). Така стратегія саморозвитку виявилась найефективнішою.*

- Батьки повинні добре знати, що обдаровані діти швидше за інших виконують завдання, прагнуть до самостійності, до розв'язання завдань проблемного характеру або таких, які вимагають кмітливості, різних способів розв'язання, творчості.
- Розвиток здібностей нерозривно пов'язаний із формуванням інтересу. Обдарованість і талант не люблять тиску. Більшість дітей конфліктують з учителями, батьками в разі нетактовного ставлення, відсутності уваги або належного розумового навантаження.

- **Батькам потрібен індивідуальний підхід до вирішення проблемних питань з дитиною.** Вони повинні здійснювати контроль над читанням дитини, захопленнями, але спрямувати свою діяльність на організацію допомоги дитині, збільшити ступінь самостійності, здатність до ефективного вирішення різного роду проблем, створити умови для забезпечення позитивного емоційного стану обдарованої дитини, позитивно-стійкого ставлення до життя, творчої діяльності. Стосунки батьків повинні будуватися на довір'ї. Допомога не може мати форму наказу, батьки повинні формувати в дітей стійкість у тихотравмуючих ситуаціях, навчати навичкам саморегуляції, набуття вміння щодо адаптації у соціально значущому середовищі без зниження потреби в реалізації обдарованості.

- Батьки повинні особливу увагу приділяти розвитку пізнавальних інтересів дитини, адже завдяки їм формуються основні інтелектуальні вміння, необхідні для засвоєння знань, закладається основа для дальшого успішного оволодіння знаннями. Василь Сухомлинський зазначав, що до кожної дитини треба підхід. Тому **батьки повинні розвивати у своїх дітей активну пізнавальну діяльність, зацікавлювати дитину різними видами завдань (пошукових, логічних, ігрових).**

- Батьки не повинні залишати дитину наодинці зі своїми проблемами. Батьківська допомога має бути обережною, зваженою, вона має нашоувхувати дитину на власні розв'язки, а не насаджувати свої. **Головне завдання батьків - прагнути, щоб навчальна праця їх дитини приносила їй радість, а не муки й гіркоту невдач.** Дитина, яка захоплена справою, яка їй до вподоби, виявляє наполегливість, силу волі, критичне ставлення до загальновідомого. В творчості дитина може реалізувати всі наявні в неї знання, уміння та здібності. **Батькам потрібно знати, що обдарована дитина прагне довірливого спілкування.** Вона хоче бачити у батьках мудру дорослу людину, яка збагатить її уявлення про світ і про саму себе, допоможе подолати труднощі. Дітям дуже хочеться, щоб батьки сприймали їх як рівноправних в особистісному плані партнерів. Їм не хочеться, щоб їх повчали, вони прагнуть рівноправного спілкування, щоб їх сприймали як особистості й реагували на них як на особистість. Звичайно, перед батьками стоїть проблема формування й плекання не просто особистості, а особистості обдарованої, особистості свідомого українського громадянина.

- **Педагоги мають навчити батьків розвитку творчих здібностей і обдарованості у їхніх дітях. Тут важливе значення мають відкриті запитання, творчі дискусії, глибоке знання батьками психологічної сутності творчого процесу, віра в інтелектуальні сили дитини. Для дитини батьки повинні створити умови, щоб обдарована дитина мала змогу самотійно здійснювати свою індивідуальну діяльність.**

3. Вимоги до створення розвивального середовища в сім'ї.

- Завдання батьків полягає в максимальному сприянні, стимулюванні активності та розвитку в дитини винахідливості, ініціативи, творчого підходу до навчання. Бажано, щоб у дитини був улюблений затишний куточок, де вона може повністю усамітнитися і спокійно подумати. У кімнаті дитина повинна відчувати атмосферу творчості, розкутості на уміння знаходити розв'язок нестандартних ситуацій, як націленість на відкриття нового.
- Довкілля, в якому живе дитина, може бути монотонним, одноманітним, бідним, стандартним, а може бути і іншим – насиченим, неординарним. **Домірно насичене та раціонально облаштоване предметно-ігрове та природне розвивальне середовище** є не лише фоном для розгортання вільної діяльності дітей, але й стимулом, спонуканням до певних самостійних занять.

- Для того, щоб середовище все ж залишалось для дитини зручним, слід міняти його, створювати його відповідно до уподобань дитини.
- Для розвитку здібностей потрібно якомога раніше оточити малят такою обстановкою й таким середовищем, які б стимулювали найрізноманітнішу творчу діяльність: приготувати кубики з буквами, абетку на стіні, папір і фарби (олівці) для малювання, різноманітні книги, спортивний інвентар (кільця, турніки, драбинки, канати та ін.).

- Звичайно, навіть якщо не задаватися метою створення розвиваючого середовища, діти однаково будуть розвиватися. Різниця лише в тому, що в дитини, що має під руками більше стимульного матеріалу, розвиток буде набагато більш динамічним і різнобічним. Тому навіть просто створивши для дитини розвиваюче середовище й не особливо зосереджуючи на спеціальних заняттях, ви вже активізуєте процеси її творчого й інтелектуального розвитку.
- Організуючи життєвий простір дитини, потрібно врахувати його величезну значимість для становлення особистості. Найбільше стомлює дитину одноманітна діяльність, тому **в сім'ї потрібно створити цікаве, різноманітне предметно-ігрове середовище, а також, головне – викликати у дітей інтерес і бажання займатися тим чи іншим видом діяльності.**

Для кожного вікового періоду предметно-ігрове середовище особливе.

- Так, для дітей 3-го року життя необхідний звільнений чималий простір, де вони можуть задовольнити свою потребу в руховій активності – катанні, лазінні, іграх з великими предметами. Малята особливо активно граються на підлозі, тому в полі зору їх повинен знаходитися всілякий і доступний світ іграшок.
- Для дітей 4-го року життя важливі сюжетно-рольові ігри, причому з яскраво вираженими функціональними особливостями атрибутів та великою їх кількістю, що позначають зовнішній знак ролі – кермо, шлеми, біноклі і тому подібне, оскільки діти цього віку прагнуть бути схожими на дорослих, наблизитися до їх можливостей.

- **У дітей середнього дошкільного віку** потреба в русі надзвичайно велика, тому в кімнаті слід виділити місце для спортивного куточка.
- **Середній дошкільний вік** – розквіт сюжетно-рольової гри. Діти цього віку вже можуть використовувати предмети-замінники, символи, які дозволяють вийти за рамки реальної предметної дії та відтворити загальний задум у скороченій ігровій формі (наприклад, ляльку годувати не з чашки, а з кубика, уявляючи його чашкою). Ця особливість відіграє важливу роль в інтелектуальному розвитку дитини, отже бажано замість реальних предметів якомога більше пропонувати предметів-замінників. Враховуючи, що в середньому дошкільному віці інтерес проявляється до мови, ігрове середовище необхідно наповнити дидактичними іграми. Більш різноманітним, ніж у молодшому віці, стає матеріал для будівельних та конструктивних ігор, виникає потреба у місці для експериментування.

- **У старшому дошкільному віці** необхідно застосовувати різні матеріали, які сприяють оволодінню читанням, математикою: друковані літери, слова, таблиці, книжки з крупним шрифтом, посібники з цифрами, настільно-друковані ігри з цифрами та літерами, ребуси, головоломки. Так само використовують матеріали, що стимулюють розвиток пізнавальної активності дітей – дитячі енциклопедії, ілюстровані видання про тваринний та рослинний світ, дитячі журнали, альбоми. Не забуваймо і про предмети для дослідно-пошукової діяльності – магніти, збільшувальне скло, пружини, ваги, мензурки, великий вибір природних матеріалів.

Розвивальне середовище дитини в умовах сім'ї

- *«Чарівне дзеркальце»*
- Дуже важливо організувати дитяче дзеркало. Краще за все дзеркало розмістити в прихожій: коли дитина йде з квартири, то вчиться приводити себе в порядок і, навпаки, повернувшись з прогулянки, дитина розглядає себе і змінює, якщо необхідно, щось у своїй зовнішності.

«Полиця найулюбленіших іграшок»

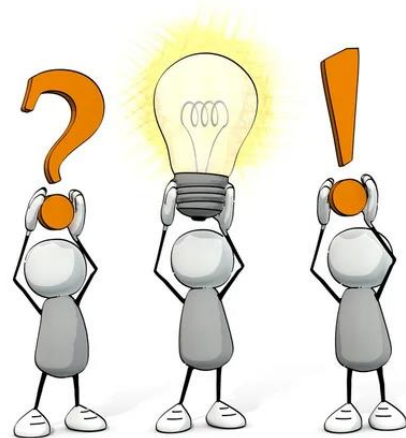
- Періодично полиця оновлюється новими іграшками. Кожна іграшка обігрується спочатку дорослими, потім дитиною.

«Мішечок «добрих справ»

- Торбинка прикрашена, аплікацією або вишивкою. За кожну добру справу в мішечок кладуть дрібний предмет, іграшку, цукерку тощо.

«Цікава скринька»

- (Коробка). В цю скриньку дитина, а краще, якщо це будуть робити всі члени родини, складають цікаві речі, необхідні для розвитку її фантазії, творчості, логічного мислення, гри тощо.

- **«Маленький дослідник»**

- Необхідно зібрати в ящикок або на спеціальній полиці потрібні для дитячого дослідження речі: магніти, вже не працюючий телефон, бінокль, мікрофон, годинник тощо. Організуючи цю «лабораторію», обов'язково потрібно поступово вводити нові предмети, показувати способи дій, для чого потрібні ці речі, як ними користуватися.

- **«Дитяча бібліотечка»**

- Дитячі книги, акуратно складені, знаходяться у доступному для дитини місці, щоб у будь – який час вона змогла задовольнити свою потребу у пізнанні. Досить швидко малюк «зживається» з героями казок, оповідань, віршів, які стають для нього взірцем, друзями, порадиниками.

- **«Розвивально – ігровий матеріал»**

- Ребуси, кросворди, головоломки, розвивальні схеми – малюнки, настільно – друковані ігри. Постійно цей матеріал поповнюється цікавим розвивальним матеріалом, з яким грають разом батьки і дитина.

- **«Умілі ручки»**

- Залежно від статі, віку, інтересів дитини в квартирі продумується куточок майбутнього “майстра” або «майстрині» (вишивання, аплікація, малювання, майстрування з покидькового матеріалу тощо).

4. Стосунки в родині як основа для розвитку обдарувань дитини

- **Родинне виховання** залишається головним природним середовищем для гармонійного розвитку, соціалізації та виховання обдарованої дитини. Батьки організовують її життєдіяльність, створюють необхідні умови для цілісного розвитку, становлення особистості, входження в соціум, адаптації у ньому.
- Саме батьки часто є першими свідками обдарувань своєї дитини. Відкриття обдарованості власної дитини може народжувати протилежні реакції у самих батьків, від чого і буде залежати їх ставлення та побудова стосунків з дитиною. Радісне прийняття та готовність вирішувати по'язані з цим проблеми породжує **стратегію здорового самосприйняття обдарованої дитини**. Іншою реакцією може стати неготовність до відповідального батьківства такої дитини, відсторонення або експлуатація сильних якостей власної дитини. У такому випадку уявлення дитини про саму себе значно деформується.

- **Дитячо-батьківські стосунки** – це система установок, орієнтацій, очікувань вертикального спрямування знизу вгору (діада «дитина – дорослий») та зверху вниз (діада «батьки – дитина»), які визначаються спільною діяльністю членів сім'ї та спілкуванням між ними.
- **Батьківське ставлення** – це визначена спрямованість дорослого, що дає змогу описувати широкий спектр стосунків, в основі яких лежить свідомо чи несвідомо оцінка дитини, що виражається у способах і формах взаємодії з нею.

Батьківське ставлення до дитини складається з трьох компонентів:

- а) **емоційний компонент** включає почуття батьків до дитини, та емоції, що відображають оцінку ними своєї батьківської позиції;
- б) **когнітивний компонент** визначає знання, уявлення батьків про свою дитину та про себе як про носія соціальної ролі батька;
- в) **поведінковий компонент** реалізує спосіб ставлення до дитини.

- **Батьківська позиція** розглядається як реальна спрямованість виховної діяльності батьків, що виникає під впливом мотивів виховання. Оптимальна батьківська позиція включає адекватність (прийняття особливостей дитини), динамічність (здатність і бажання змінювати форми та способи взаємодії з дітьми), прогностичність (здатність батьків передбачати подальший розвиток своєї дитини та побудову взаємодії з нею).

- **Традиційна сім'я**, на думку М.Арутюнян, виховує повагу до авторитету старших, педагогічні впливи здійснюються зверху вниз, основною вимогою є підпорядкування, підсумком соціалізації обдарованої дитини в такій сім'ї є вміння легко адаптуватися до вертикально-організаційної суспільної структури.
- Діти з таких сімей легко засвоюють традиційні норми, але відчувають труднощі у формуванні власних родин, вони неініціативні, негнучкі в спілкуванні.

- У дитиноцентричній родині стосунки між батьками і дітьми спрямовані на забезпечення щастя останніх. Сім'я існує лише для дитини, вплив здійснюється, як правило, від дитини до батьків, існує симбіоз дитини та дорослого. У результаті таких стосунків дитина має високу самооцінку та конфлікти із соціальним оточенням за межами сім'ї.

- **Для демократичної сім'ї** характерні прийняття, взаємодовіра, автономність кожного, а виховний вплив відбувається у вигляді діалогу на рівних позиціях батьків і дітей. У сімейному житті завжди враховуються спільні інтереси, причому чим старше дитина, тим більше її інтереси враховуються. Підсумком такого виховання є засвоєння дитиною демократичних цінностей, гармонізація її уявлень про права та обов'язки, свободи та відповідальності, розвиток дитячої активності, самостійності, доброзичливості, адаптивності, впевненості в собі та емоційної стійкості, водночас у цих дітей може бути відсутньою навичка підпорядкуватися соціальним вимогам. Вони погано адаптуються у середовищі, побудованому за «вертикальним» принципом (тобто практично у всіх соціальних інститутах).
- Отже, тип родинних стосунків, формує різні особистісні якості та поведінкові сценарії дитини, які у майбутньому або стануть успішною платформою для розвитку її обдарувань, або створять умови неможливості їх прояву.

5. Помилки батьків у вихованні обдарованих дітей.

- Батьківські труднощі у родинних стосунках з обдарованою дитиною:

- в таких дітях часто бачать лінивих, впертих, аномальних дітей;
- незвичайний розвиток дитини не помічають батьки, у яких не вистачає знань з даної теми, нерідко «упускають» обдаровану дитину, у тих сім'ях, де її нема з ким порівнювати;
- батьки не визнають свою дитину обдарованою, «заплющуючи очі» на особливі здібності своїх дітей, батьки впливають на взаємини дитини з іншими дітьми. Дитині доводиться самотійно розбиратися у складних ситуаціях. Почуття провини, неприйняття себе, бажання «бути як усі» можуть утруднювати чи навіть нівечити розвиток особистості дитини.
- батьки можуть відчувати провину через невідповідне виконання своїх обов'язків стосовно обдарованої дитини, наприклад, через соціально-економічний статус сім'ї, оскільки розвиток дітей, їх навчання коштує фінансових затрат. Провину можуть відчувати і самі діти, через що змушені приховувати свої здібності.
- батьки схильні помічати обдарованість там, де її немає, особливо, коли вони самі талановиті в якій-небудь сфері. Тиск батьківських очікувань стає надмірним тягарем для дитини. І для збереження стосунків з батьками дитина починає розуміти, що в ній особливо цінують батьки та може розвиватись однобічно, прагнучи заслужити максимум батьківської уваги.

- Гіпертрофована увага до однієї здібності дитини впливає й на її самосприйняття, на формування Я-концепції. Наслідком такого ставлення батьків може стати невротичне бажання завжди бути першим або агресивність та ворожість дітей через невідповідність батьківським амбіціям. Варіантом рішення такої труднощі стане усвідомлення дитиною своєї унікальності, цілісності та унікальності іншої людини, що допоможе перемагати так, щоб й інші вигравали.

Висновок:

- Таким чином, тип сімейних стосунків, соціально-психологічні характеристики сім'ї, батьківські ставлення і позиція, батьківські установки та продиктована ними поведінка батьків мають значний вплив на розвиток обдарувань дитини. Обдарованість може розвинути і пізніше, у зрілому віці, коли людина вже не залежить від батьківського ставлення, проте основа для розвитку обдарувань дитини є саме родина.

